

INGUILRADA,
UNA GRAN PROPIETÀRIA
DEL MONTSENY
DE FA MIL ANYS

JOSEP M. SALRACH I MARÉS

La regió muntanyosa del Montseny, tal com la va delimitar Salvador Llobet, llinda pel nord-est amb la riera d'Arbúcies i, en sentit ampli, comprèn les terres d'aquest municipi. Aquí precisament estava afincada, i probablement n'era originària, una dama singular del segle X. Es deia Inguilrada. La coneixem pel seu testament, que va fer el 24 d'octubre del 981, en vigílies d'un viatge de pelegrinació a Occitània, concretament a Santa Maria de lo Puèg, a l'Alvèrnia (*Sancta Maria que dicunt Ynicio*, en el document).¹

En plena embranzida econòmica, els més ben situats es van obrir al món i el van conèixer viatjant. El camí més fressat, que unia creixement i enriquiment espiritual, va ser el pelegrinatge. L'opció s'explica, ultra l'esmentat impuls material, per l'arrelament del cristianisme que havia despertat en les masses un profund desig de salvació i un angoixant temor a les penes de l'infern. Molts creien que per aconseguir la vida eterna no n'hi havia prou amb portar una conducta ordenada i no pecaminosa, d'acord amb les normes de l'Església, sinó que calien les bones obres, és a dir, els sacrificis d'una vida activa al servei de l'ideal cristià. D'aquests sacrificis volguts, els més practicats en aquesta època van ser les donacions pietoses i el pelegrinatge, un moviment que per primera vegada després de les invasions germàniques va mobilitzar milers de persones pels camins d'Europa. Es tractava de viatges penitencials que buscaven apropar els creients a llocs de culte molt coneguts, generalment santuaris on es custodiaven (o així es creia) despulles de sants o relíquies, que havien de servir per apropar el pelegrí a Déu mitjançant l'acció mediatora de la verge, el màrtir o el sant que s'hi venerés. Els catalans d'aleshores anaven preferentment a Santa Maria de lo Puèg i a Roma, encara que també n'hi havia que marxaven cap a Jerusalem, i no trigarien gaire tampoc a anar a Sant Jaume de Galícia. Molts emprenien el camí a les acaballes de la vida, quan el pes dels pecats o el temor empenyia o simplement quan podien deixar els afers familiars més o menys ben engegats.

Ella, com molts pelegrins, va prendre la precaució de testar abans de partir, no fos cas que no pogués tornar. Els camins eren insegurs i les incomoditats del viatge el convertien en una empresa arriscada per a una persona que segurament ja no era jove: *timeo ne subito mihi veniat repentino casu mortis*, diu només començar el testament, just abans de nomenar marmessors, encarregats de distribuir les deixes (*distribuere omnes facultates meas*), el seu fill Frujà, que devia ser el gran, un tal Esclua, el clergue Sunifred i el seu fidel Seniol.

Aquest qualificatiu de “fidel” ens indica dues posicions en l’escala vassallàtica, la d’Inguilrada como a senyora i la de Seniol com a vassall, i ens mostra que tractem amb una dama de la noblesa.

En efecte, Inguilrada era noble, i això ho sabem no només pel contingut del seu testament sinó també perquè la casualitat ha volgut que s’hagi conservat també el testament del seu marit, Borrell, fet el 19 d’octubre del 970, quan ell també es disposava a pelegrinar.² El destí de Borrell era Roma i, per la data del testament, podem sospitar que hi va anar formant part del seguici del comte Borrell, el bisbe Ató i el monjo Gerbert que, com sabem, el desembre del 970 i gener del 971 eren a la cúria papal, on van obtenir del papa Joan XIII cinc butlles decretant que els drets metropolitans de la seu de Tarragona passessin a Osona i nomenant Ató arquebisbe.³ En el seu testament, el pròcer Borrell nomena marmessors la seva muller Inguilrada, un tal Ervigi i Seniol, que deu ser el mateix fidel d’aquest nom que també figura com a marmessor en el testament d’Inguilrada. Probablement el llinatge de Borrell és d’origen ripollès o cerdà. El cas és que beneficia en primer lloc el monestir de Ripoll i ho fa amb alous del Ripollès i per a remei de l’ànima dels pares. També reben terres la seu de Vic, la muller (un alou a Sau, Osona) i els fills (un puig i un alou a Llanars, Ripollès). D’aquests fills, Emmó, Oliba, Miró i Frujà, el darrer rep les armes (ausberg, elm i espasa) símbol del poder del llinatge. Precisament el testador encomana el cavall, el fill Frujà i la muller (esmentats per aquest ordre!) a la potestat del seu senyor (*ipso chavallo cum filio meo et uxor mea in potestate de seniore meo*), que podia ser el mateix comte, disposició amb la qual expressava el seu desig de donar continuïtat a les relacions vassallàtiques i als beneficis consegüents: és possible que regís alguna vicaria o castell comtal. D’altra banda és la seva voluntat que Inguilrada quedi usufructuària de tots els béns familiars mentre visqui i resti vídua.

L’examen del testament d’Inguilrada mostra que el seu marit efectivament va morir (disposa de l’alou de Sau que ell li havia deixat) i va restar vídua. Després de nomenar marmessors, com dèiem més amunt, fa les deixes de béns immobles a l’Església: en primer lloc, i això no deu ser casualitat, al monestir de Ripoll, panteó comtal, un alou de *Brugeras*, i una egua; al monestir de Cuixà un alou de Castellfolli (potser Castellfolli de la Roca, a la Garrotxa), i a la seu de Vic una gran propietat d’explotació directa (una “condamina”) prop de la via pública que menava a França (*strada francescha*), un camp dit *Malavota* i una peça conreada per un tal Oliba a *Taniano*, amb la condició que ho retingui en usdefruit vitalici el seu fill, un clergue que es deia com el pare, Borrell, a qui també deixa un alou de Voltregà (Masies de Roda, Osona). És probable que es tracti del bisbe homònim de Vic del anys 1010-1018.

Cal destacar que aquests béns llegats a l’Església o als seus homes eren una adquisició personal d’Inguilrada, per compra, i no una herència familiar.

La vall d'Arbúcies.

Potser per això els treu de la família i els dona a l'Església amb més llibertat d'esperit que si fossin heretats. Les devocions també són indicatives: els monestirs de Ripoll i Cuixà i la seu de Vic. Es tractava dels dos monestirs emblemàtics de la família comtal en les seves branques barcelonina (Ripoll) i cerdana (Cuixà), i la seu (Vic) restaurada cent anys abans per Guifré el Pelós quan, amb homes que devien davallar precisament de la Cerdanya, va empènyer el repoblament de les terres del comtat d'Osona, entre les quals hi ha una part de la regió del Montseny. És possible que entre els avantpassats d'Inguilrada hi hagués algun d'aquells col·laboradors de Guifré. El cas és que ella i el seu marit demostren una devoció especial per la seu de Vic, com si reconeguessin estar sota la seva jurisdicció espiritual.

A les deixes a l'Església en béns immobles segueixen els llegats en béns mobles i semovents, que ens mostren un radi de devocions més gran: quatre egües a l'església de Palau-solità (Palau de Plegamans, Vallès Occidental) per a la seva consagració; dues egües i sis mancusos a la seu de Vic, i dues egües, cinc cafiços de vi i un mancus al monestir de les Puelles de Barcelona.

Després vénen els llegats als fills, mostrant potser així les dimensions reduïdes del grup familiar, almenys del nucli més proper i íntim: al fill Frujà el puig de Voltregà, amb les cases i terres que va intercanviar amb un tal Brunicard; al fill Miró, tres bous esplèndids (el pare ja li havia deixat un alou: el *pugio Tederedo*); a la filla Ajó, la seva roba, l'alou d'Arbúcies, herència dels

pares, i l'alou de Sau que el marit li havia deixat en testament, amb la condició que ho posseeixi fins que Déu li doni marit (*usque Deus donet illa seniore*) i que després d'ella s'empri per a l'educació dels altres fills fins al més petit (*postea de illa usque in minore perveniat per illorum guarnimento*) i finalment que se'l reparteixin entre tots a parts iguals;⁴ al fill Frujà també li dóna un poltre; a Sunyer, un infant afillat, l'heretat que el pare d'aquest nen li havia encomanat quan li'n va donar la tutela, amb el vi de la tona major de Conanglell (Masies de Voltregà, Osona) i un ase, i això al mateix temps que traspassava la tutela (*in baiulacione*) de Sunyer al seu fill Miró, a qui pregava carament que en tingués cura (*precor te filii carissime ut mercedem abeas de illo*), i de nou, a la filla Ajó, el vi d'Arbúcies i de Sau. Quant al pa i al vi restants, els marmessors hauran de donar-ne la meitat en obres pies per a remei de l'ànima d'Inguilrada, i l'altra meitat fills i filles se la repartiran a parts iguals.

Després de la família vénen els servents i esclaus. Quant als servents: a Ermeriga i Guifreda els dóna un modi de vi a cadascuna, i del cànem de la collita de l'any següent el necessari per fer-se sengles camises; a Guillelma, mig modi d'ordi i sis quarteres de vi, i al prevere Longobard, un modi de vi. Quant als esclaus: a l'esclava Goldregodo i a l'esclau fill de Marcuç els dóna la llibertat, i l'esclava Gisclavara la dóna al monestir de les Puelles. Un tal Sunifred, que potser és un altre servent, rep una quantitat de llana, probablement la necessària per fer-se una pellissa: *tantum de lana unde gonna abeat*.

Finalment, dels porcs i el bestiar que resti, els marmessors en disposaran per fer donatius per l'ànima de la testadora i per pagar els seus deutes segons dret; de la collita de l'any següent, es pagarà el blat que deu, i del pa i vi restant es destinarà un terç per a remei de la seva ànima. De les tones, galledes i altres atuells grans i petits (*vascula maiore et minore*), la meitat també es destinarà per a remei de la seva ànima i l'altra meitat per als fills.

I així, havent distribuït els seus béns, Inguilrada acaba expressant el desig que el testament tingui validesa per sempre mentre no en faci un altre (*usque dum alium faciam*), la qual cosa no deuria esdevenir-se per tal com només aquest s'ha conservat.

Encara que no sembla fàcil establir un lligam genealògic entre la parella Borrell-Inguilrada i els llinatges posteriors afincats al Ripollès, Osona o a redós del Montseny, els seus testaments ens donen una informació estimable sobre el patrimoni material i immaterial de la noblesa catalana de mil anys enrere. Ens parlen de les riqueses, l'estil de vida, els sentiments i les devocions de la noblesa: un patrimoni dispers per diferents llocs dels comtats, amb bestiar, collites, esclaus i servents; cavalls i armes; devoció a llocs sagrats emblemàtics de la història catalana i de la cristiandat occidental; fidelitats, tuteles, etc.

Tanmateix, com acostuma a passar amb documents tan antics, sempre hi ha algun punt d'interpretació problemàtica. En aquest cas el problema se'ns planteja amb les disposicions concernents a l'afillat Sunyer: Inguilrada, després de dir que Sunyer tingui l'heretat que el pare d'aquest li havia deixat a ella amb la batllia o tutela del nen, just abans de disposar el traspàs de la tutela al fill Miró, diu *ut non teneatis illum filii per alaude nisi per francho*. Què vol dir? Atès que els implicats són membres de la noblesa, i segurament lligats per vincles vassallàtics, podem pensar que el pare de Sunyer era un vassall d'Inguilrada i del seu marit Borrell i que, al seu torn, aquests pertanyien al nivell dels vassalls comtals directes. Potser eren veguers comtals. En aquest cas disposarien de béns fiscals que haurien utilitzat per dotar els seus propis vassalls. En ple procés d'apropiació de càrrecs i honors, com el que es vivia a finals del segle X, els béns fiscals, tinguts el segle IX en benefici, ara anaven esdevenint hereditaris, i s'incorporaven al patrimoni dels beneficiaris. D'aquí que el nom benefici anés caiguent en desús i fos substituït pel d'alou, amb què tradicionalment s'anomenaven les propietats. Tanmateix, la funció dels beneficis fiscals era sempre la prestació d'un *servitium*. Els comtes i col·laboradors seus més immediats devien estar d'acord a acceptar l'apropiació dels *fisci* (ells mateixos la practicaven) però no la desaparició del *servitium*, que era font de rendes o serveis. En aquest sentit l'alou dels poderosos de la segona meitat del segle X, hereu del benefici del segle IX, seria l'antecedent del feu del segle XI, però de la mateixa manera que el segle XI hi hauria feus francs, és a dir, sense obligacions, a finals del segle X també hi deuria haver alous francs, és a dir, exempts de *servitium*. Així doncs, la nostra teoria o hipòtesi és que Inguilrada està dient als seus fills que deixin tenir a Sunyer la seva heretat com si fos un alou franc i no com un alou simple sotmès a *servitium*.⁵

És correcta la nostra interpretació? No ho sabem, però a vegades els documents són tan importants pel que ens diuen com pel que ens permeten imaginar.

NOTES

1. El document ha estat editat per A. UDINA I ABELLÓ, *La successió testada a la Catalunya altomedieval*, Barcelona (Fundació Noguera), 1984, doc. 23, p. 169-170; E. JUNYENT, *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic (Patronat d'Estudis Ausonencs), 1987, fasc. 3, doc. 480, p. 403-404, i R. ORDEIG I MATA, *Catalunya carolíngia. IV. Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona (IEC), 1999, doc. 1354, p. 971-972. Agraïm a Pere Galceran, Ramon Ordeig i Antoni Udina els seus

consells sobre la interpretació d'alguns paràgrafs particularment obscurs d'aquest document.

2. També el testament ha estat publicat per UDINA, *La successió*, doc. 15, p. 162-164; JUNYENT, *Diplomatari*, fasc. 3, doc. 403, p. 334-335, i ORDEIG, *Els comtats d'Osona i Manresa*, doc. 1078, p. 782-783.

3. R. D'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona (Vicens-Vives), 1961, p. 306-311.

4. La testadora afegeix una clàusula segons la qual si els fills no volen acatar aquesta disposició (*si vos filios et filias abstraere volueritis de ipsa elemosina*), és a dir, que els alous d'Arbúcies i Sau passin a la filla Ajó i després d'ella als menors, els marmessors podran prendre un terç dels alous i vendre'ls per tal de subvenir a les esmentades despeses, i per tant els fills i filles grans només podran disposar de dos terços dels alous.

5. En fer aquesta interpretació hem tingut present la tesi de P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrere*, Barcelona (Edicions 62), I, 1979, p. 187, i el treball de R. MARTI, "L'alou a la documentació catalana de l'època comtal: solució a un problema historiogràfic genèric", *Actes del 4rt curs d'arqueologia d'Andorra*, Andorra, 1997.